

ПОЛТАВСЬКИЙ
КРАЄЗНАВЧИЙ
МУЗЕЙ

THE DEPARTMENT OF CULTURE OF POLTAVA REGIONAL
STATE ADMINISTRATION
The Vasil Krychevsky POLTAVA LOCAL LORE MUSEUM

POLTAVA LOCAL LORE MUSEUM:

Little-known pages of history,
museology, care of monuments

Collection of scientific articles

Edition XII

Poltava
"Dyvosvit"
2017

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ПОЛТАВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ імені Василя Кричевського

ПОЛТАВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ:

Маловідомі сторінки історії,
музеезнавство, охорона пам'яток

Збірник наукових статей

Випуск XII

Полтава
"Дивосвіт"
2017

УДК 069,8 (477.53.52)
ББК 79 (4 Укр – 4 Пол)
П 52

Друкується за рішенням Вченої ради Полтавського краєзнавчого музею
імені Василя Кричевського. Протокол № 3 від 5 квітня 2017 р.

Редакційна колегія:

Волошин Ю. В., доктор історичних наук, професор; **Гаврилюк Н. О.**, доктор історичних наук, старший науковий співробітник; **Киридон А. М.**, доктор історичних наук, професор; **Ковальова І. Ф.**, доктор історичних наук, професор; **Кондратенко Т. К.**; **Мокляк В. О.**, Заслужений працівник культури України; **Супруненко О. Б.**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Заслужений працівник культури України (*голова ред. кол.*); **Титаренко В. П.**, доктор педагогічних наук, професор; **Фасій Г. І.**; **Фесик К. Б.**, Заслужений працівник культури України; **Якименко М. А.**, доктор історичних наук, професор.

Рецензенти:

Ластовський В. В., доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв; **Титова О. М.**, доктор філософії з історичних наук, директор Центру пам'яткознавства НАН України та УТОPIK, Заслужений працівник культури України.

*Під час передруку чи іншого використання матеріалів збірника
посилаання на джерело обов'язкове.*

*Відповідальність за достовірність матеріалів, наведених фактів,
правильність цитувань та посилань несуть автори статей.*

Полтавський краєзнавчий музей : Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток : збірник наукових статей. Випуск XII / ПКМВК; [ред. кол. : Волошин Ю. В., Гаврилюк Н. О., Киридон А. М. та інш.; гол. ред. кол. Супруненко О. Б.; наук. ред. Мокляк В. О.] – Полтава : Дивосвіт, 2017. – 628 с., іл. + 12 с. вкл.

ISBN 978-617-633-196-4

УДК 069,8 (477.53)
ББК 79 (4 Укр – 4 Пол)

Пропонований увазі читача збірник наукових праць є підсумком наукової діяльності Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського за 2016 р. та продовженням започаткованого у 2003 р. щорічного видання, до якого включені матеріали досліджень не лише працівників музею, а й кращих наукових сил Полтавщини.

Розвідки, опубліковані у збірнику, стосуються різних питань історії Полтавщини, у т. ч. природничих наук, археології, історії козацтва, нової та новітньої історії Полтавщини, історії церкви та релігієзнавства, життя і діяльності визначних полтавців, питань музеєзнавства. Всі вони будуть цікавими для тих, хто не байдужий до історії рідного краю.

Для науковців, студентів, широкого кола любителів історії.

- © Оригінал-макет: Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського, 2017.
- © Автори статей, 2017.
- © Обкладинка, шмуктитули розділів: видавництво "Дивосвіт", 2017.
- © Фото: Фото С. К. Безуглого, Г. І. Галія, В. І. Граба, Н. Г. Кондратенко, Т. К. Кондратенко, М. П. Пісцової, Р. В. Прохватола, І. О. Пістоленко, Н. О. Смоляр, І. М. Соколової, В. І. Старченко, О. С. Сулими, О. Б. Супруненка, О. В. Халимон, Л. В. Чеботарьової, Н. М. Шумейко, 2017.

ISBN 978-617-633-196-4

3. ПЕРСОНАЛІЇ

УДК 821.161.2(477.53)=161.1

Микола Якименко

ВНЕСОК СИНА УКРАЇНИ МИКОЛИ ГНІДИЧА У РОСІЙСКУ ЛІТЕРАТУРНУ СПАДЩИНУ ХІХ СТ. (ДО 25-РІЧЧЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ)

Про відомого українського російськомовного письменника, уродженця Полтавщини Миколу Івановича Гнідича.

Ключові слова: Гнідич Микола Іванович, «Іліада», Полтава, Батьківщина, мова, бібліотека.

Серед сотень імен полтавців, чиє життя і творчість були тісно пов'язані з Петербургом, чільне місце посідає Микола Іванович Гнідич, нащадок давнього козацько-старшинського роду Гніденків. Представники цього роду, який знаний на Полтавщині з XVII ст., були високоосвіченими громадськими чи релігійними діячами, адже багато хто з них навчався у Києво-Могилянській академії, випускники якої нерідко змінювали свої прості козацько-селянські прізвища на польський чи російський лад. Так, наприкінці XVIII ст., після ліквідації полкового устрою колишньої Гетьманщини – автономної територіально-адміністративної одиниці Російської імперії, з'явилося чергове покоління дворян із числа козацької старшини і, відповідно, стали виникати нові прізвища. Одним із них якраз і було «Гнедич». Батько Миколи Іван Петрович Гнідич мав ґрунти (сільськогосподарські угіддя) та кілька млинів у Полтаві, Котельві і Більську.

Народився Микола Гнідич саме у Полтаві 2 лютого (за новим стилем – 15) 1784 р., проте раптова смерть батька і матері під час пологів залишила маленького хлопчика сиротою вже у ранньому дитинстві, про що майбутній поет із жалем писав:

«Оставленный тобою
Я от пелен усыновлен
Суровой мачехой – судьбою...» [1, с. V]

Початкову освіту Микола Гнідич отримав у Полтавській слов'янській семінарії, яка до переведення її у 1797 р. до Новомиргорода Херсонської губернії знаходилась у приміщенні сучасного Хрестовоздвиженського монастиря [2, с. 11]. Одинадцятирічним підлітком його було переведено до Харківського колегіуму, а з 1800-го р. він уже в Московському благородному пансіонаті, куди проректор університету, уродженець Полтавщини Прокопович-Антонський, охоче приймав здібну молодь з України [3, с. 74]. Не закінчивши університету через брак відповідних коштів на життя, молодий студент у 1802 р. переїжджає до Петербурга, де його земляк граф В. В. Капніст допомагає влаштуватися на роботу до департаменту народної освіти. Саме у Петербурзі Микола Гнідич остаточно сформувався як поет, перекладач і подвижник сценічного мистецтва.

Письменницьку славу він здобув вже у 1804 р., опублікувавши свої вірші «Співжиття» та «Перуанець до іспанця» [4, с. 50]. Зміст останнього з щойно згаданих віршів мав, на нашу думку, певний підтекст, адже відносини первісного населення Перу до завойовників-іспанців дуже вже нагадують відносини між Україною і Росією, яка наприкінці XVIII ст. силою зброї ліквідувала самоврядний устрій Гетьманщини, зафіксований у її численних угодах з Москвою, починаючи від березневих статей Богдана Хмельницького 1654 р. і закінчуючи правлінням гетьмана Кирила Розумовського (1750 – 1764 рр.). Саме про несправедливість відносин загарбника з полоненим народом свідчать такі слова поета:

«Кто право дал тебе над жизнью моей?» –
питає перуанець в іспанця.
«Закон? Какой закон? Одной рукой природы
Ты сотворен и Я, и всей *земли* (виділено нами – М.Я.) народы.
Но ты сильнее меня? А я – за то-ль что слаб,
За то-ль, что чернь Я – и должен быть твой раб?» [1, с. XII].

Російську імперію Микола Гнідич сприймав так, як сирота сприймає мачуху, – чужою, байдужою до нерідної дитини, холодною у взаємовідносинах. Хіба не про відсутність близьких людей у Московії йде мова у його вірші «Голос подяки»?:

«Здесь – далеко – на чужине –
От родных, друзей моих,
Бедняку – и сиротине
Не найти во веки их!» [1, с. XII]

У 1805 р. поет вперше після кількарічного перебування у Харкові, Москві та Петербурзі відвідав свою батьківщину і милі серцю місця свого дитинства у селі Бригадирівці.

Насолоджуючись майбутньою подорожжю, він писав:

«На то место, где родился,
В этом годе ты взглянеш;
На том холме, где резвился,
В этом годе отдохнешь...» [1, с. XIII].

Та всесвітню славу Миколі Гнідичу принесли переклади «Іліади» – знаменитого епосу авторства давньогрецького напівлегендарного поета Гомера, над яким блискучий знавець давньогрецької мови працював із 1807 по 1829 рр. Свій переклад він здійснював поетичним стилем, відомим у літературних колах як гекзаметр (у перекладі з грецького – шестистопний ямб). Тогочасний літературний бомонд визнав переклад Гнідича найкращим із усіх існуючих на той час спроб перекласти Гомера російською літературною мовою. Та найтепліші відгуки щодо цього перекладу належать не кому-небудь, а самому Олександру Пушкіну «Нарешті, – писав той, – побачив світ з нетерпінням очікуваний переклад «Іліади»! Ми з почуттям глибокої поваги і вдячності звертаємо погляд на поета, який гордо присвятив кращі роки свого життя виключно праці, безкорисливому натхненню та здійсненню єдиного високого подвигу» [1, с. XXI]. Саме переклад «Іліади» приніс Миколі Гнідичу не лише загальне визнання, а й життєві зручності. Ще у процесі роботи над перекладом у 1811 р. його було обрано членом Імператорської Академії Наук і призначено відповідальним працівником імператорської публічної бібліотеки, в якій тепер (Російська національна бібліотека) на чільному місці зберігається великий портрет її колишнього поважного працівника. Через рік, у 1812 р., Гнідичу була призначена щорічна пенсія у розмірі 1000 рублів. Окрім «Іліади», Микола Гнідич переклав трагедію Шекспіра «Король Лір». До кращих оригінальних творів нашого земляка відносяться також автобіографічна ідилія «Рибалки» (1821 р.), елегія «Осінь», «Душа» та

ряд інших. А ще, він працював над статтею з історії України, спогадами про князів Київської Русі, звертав особливу увагу на таке явище української усної творчості як кобзарство. Крім цього, у планах поета було укладення академічного «Словаря малоросійського языка». Товаришував з Ф. Глінкою, Ю. Юшкевичем, В. Жуковським, І. Криловим, К. Батюшковим і, особливо, з К. Рилєєвим, якого консультував з історичної тематики [6, с. 128].

Незважаючи на очевидні успіхи на літературній ниві та загальне визнання, Микола Гнідич в особистому житті не мав щастя. Ще у дитинстві він захворів на віспу, яка понівечила його обличчя, залишивши глибокі рубці. Саме віспа була причиною втрати правого ока. Його мрія створити родину з коханою людиною так і не була зреалізована, адже до проблем, пов'язаних із віспою, додалася ще й хвороба серця. Лікування мінеральними водами на Кавказі та у Москві, відпочинок на чорноморському узбережжі в Одесі, лише уповільнили розвиток хвороби. Відчуваючи кінець свого земного шляху, Микола Гнідич віддав останнє розпорядження: після смерті відправити належну йому бібліотеку – 710 томів російською та 559 іноземними мовами до Полтавської чоловічої гімназії [5, с. 49]. В одному з останніх своїх творів поет дав оцінку усього свого життя:

«Мой путь одинок я кончаю,
И хилую старость встречаю
В домашнем быту одинок:
Печален мой жеребий, удел мой жесток» [1, с. XXXI]

Після смерті лише на 49-му році свого життя 3(15) лютого 1833 р. Микола Іванович Гнідич був похований на території сучасної Олександрівської Лаври. За свідченням відомого в Україні літературознавця П. П. Ротача, у Полтаві тривалий час ходила легенда, ніби серце Гнідича було захоронено неподалік від могили його друга І. П. Котляревського. Та документальних підтверджень цього факту, на жаль, не існує. Полтавці не забули свого земляка, встановивши йому пам'ятник у Котельві.

Література

1. Собрание сочинений Н. И. Гнедича в шести томах. Второе изд-е. С портретом автора и критико-биографическим очерком, составленным Н. Минским (Н. М. Виленкиным). – Т. 1. – СПб.: Изд-е товарищества М. О. Вольф, 1903. – 311 с.

2. Жук В. Сторінки з родоводу М. І. Гнідича (Гнедича) / Віра Жук // Слов'янський збірник. – Полтава: Слов'янський Клуб, 2008. – Вип. 7. – С. 10 – 19.

3. Ротач П. П. Колоски з літературної ниви / П. П. Ротач. – Полтава: Полтавський літератор, 1999. – С. 73 – 75.

4. Альманах пошани й визнання Полтавщини. 100 видатних особистостей Полтавщини минулих століть. Презентаційно-іміджеве видання. – Полтава, 2012. – 205 с.

5. Павловский И. Ф. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века / И. Ф. Павловский – Харьков: САГА, 2009. – 277 с.

6. Усенко П. Г. Гнедич (Гнідич, Гнедич) Микола Іванович / П. Г. Усенко // Енциклопедія історії України: В 5-ти тт. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2004. – Т. 2: Г – Д. – С. 128 – 129.

Keywords: Hnidysh Mykola Ivanovich, “Iliada”, Poltava, Mother-land, language, library.

Ключевые слова: Гнедич Николай Иванович, «Илиада», Полтава, Отчизна, язык, библиотека.

SUMMARY

Mykola Yakymenko

Ukrainian Son Mykola Hnidysh Contribution into Russian Literary Heritage of the 19th Century (to the 25th anniversary of Ukrainian Independance)

The article is dedicated to famouse Ukrainian russian-speaking writer from Poltava region Mykola Ivanovich Hnidysh.

РЕЗЮМЕ

Микола Якименко

Вклад сына Украины Николая Гнедича в российское литературное наследие XIX в. (к 25-летию независимости Украины)

У статті розповідається про відомого українського російськомовного письменника, уродженця Полтавщини Миколу Івановича Гнідича.

ЗМІСТ

I. ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

Смоляр Н., Халимон О. Коручка чемерникоподібна (<i>Epipactis helleborine</i> (L.) Crantz) у Полтавському міському парку	6
Безуглий С. Разноусые чешуекрылые (Lepidoptera: Heterocera) Полтавской области (Аннотированный список). Часть 3. Коконопряды (Lasiocampidae), Березовые шелкопряды (Endromididae), Волнянки (Lymantriidae), Карликовые шелкопряды (Nolidae), Серпокрылки (Drepanidae), Совковидки (Tettheidae), Лишайницы (Lithosiidae), Медведицы (Arctiidae), Ажестрянки (Syntomidae)	13

II. АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Супруненко О. Кургани поблизу с. Солонці на Кременчуччині ..	44
Рейда Р., Гейко А., Сапегін С. Пам'ятки черняхівської культури в Полтавській області.	87
Супруненко О., Ткаченко О. Кілька знахідок з околиць Полтави.	104

III. ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Питання нової та новітньої історії Полтавщини

Пилипець В. Карлівський маєток – центр зародження переробної промисловості Полтавської губернії	110
Лавріненко А. Про переведення Іллінського ярмарку із міста Ромен у Полтаву	130
Гейко А., Дубинка А. Повстанський рух проти більшовизму на Зіньківщині (зі спогадів очевидців)	150
Соколова І. Особливості судноплавних умов на Дніпрі поблизу Кременчука у другій половині XIX – на початку XX століть ..	170

2. Козацька доба на Полтавщині

Пилипець В. Карлівщина в історичній пам'яті XVIII століття (короткий огляд подій)	185
---	-----

3. Персоналії

Якименко М. Внесок сина України Миколи Гнідича у російську літературну спадщину XIX ст. (до 25-річчя незалежності України)	214
--	-----

Граб В. Книга із бібліотеки етнографа Петра Єфименка.....	219
Пашенко В. Панас Мирний у спогадах сучасників	229

IV. ЕТНОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Галян Г. Етноекспедиції та розвідки Полтавщиною у 1990-х роках.....	240
Пісцова М., Парасочка О. З історії розвитку шевського кустарно-го промислу на Полтавщині.....	278

V. МУЗЕЄЗНАВСТВО. КОЛЕКЦІЇ

Кондратенко Т., Кондратенко Н. Про роботу фондово-закупівельної комісії музею.....	294
Пістоленко І. Замітки музейника.....	300
Чеботарьова Л., Кондратенко Т., Старченко В. Положення про Гербарій Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.....	334
Халимон О. Гербарій Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського (до 125-річчя створення).....	342
Клочко В. До проблеми побудови виставки «Народ мій є! Народ мій завжди буде!». До 80-річчя від дня народження В. Симоненка (1935 – 1963)	348
Пісцова М. «Свято Покрови. Лава на лаву – козацька забава» (сценарій)	360
Кондратенко М. Фольклорні фестивалі, літературно-мистецькі, пісенні свята Полтавщини.....	367
Сулима О. Новий музейний контент: виставкова акція «ЕкспоМ» (концепція)	378
Кондратенко Н. Кишенькові годинники з колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського у контексті укладання плану реставрації музейних предметів	385
Шумейко Н., Сулима О. Вітальні поштівки початку ХХ століття у зібранні Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського (частина І).....	392
Кондратенко Н., Берзой В., Устименко О. Збірка фотодокументів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського «Друга світова війна». Частина 3	408
Власенко І., Парасочка О. Культова дрібна металева пластика (хрести, ікони, складні) в колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського	419

Кондратенко Н. Соняхи із гострим лезом: до питання атрибуції японської короткоклинкової холодної зброї у зібранні Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.....	432
Ткаченко О., Яремченко В. Втрачена печатка Михайла Васильовича Остроградського	440
Кондратенко Н., Клименко Т. До питання атрибуції та реставрації виробів Миргородської художньо-промислової школи імені М. В. Гоголя з колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського	445
Кондратенко Т., Прохватило Р. Німецька піхотна офіцерська шпага зразка 1889 року (до питання переатрибуції окремих зразків холодної зброї із колекційної збірки Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського)	458
Парасочка О. Люльки в музейній колекції	464
Мироненко В., Рямова О. Операція «Френтік» у фондovій збірці Полтавського музею авіації і космонавтики.....	475

VI. БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації науковців у 2016 р.	506
Публікації про музей 2016 р.....	531

VII. ОФІЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ

Звіт про роботу Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського за 2016 рік	534
---	-----

ВІДІЙШЛИ ЗА ВІЧНУ МЕЖУ

Кішик Василь Вікторович.....	611
Кожем'якін Валентин Іванович	612
Наші автори.....	613
Список скорочень	616

Наукове видання

ПОЛТАВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ:

Маловідомі сторінки історії,
музеєзнавство, охорона пам'яток

Збірник наукових статей

Випуск XII

Оригінал-макет підготовлений у Полтавському краєзнавчому музеї

імені Василя Кричевського

Науковий редактор В. О. Мокляк

Англійський текст резюме статей авторів Н. Г. Кондратенко

Відповідальний за випуск О. Б. Супруненко

Технічний редактор С. В. Хорєв

Обкладинка О. В. Сидоренко

Комп'ютерна верстка С. В. Хорєва

Підписано до друку 4.07.2017. Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Гарнітура MyslS.

Ум. друк. арк. 36,5. Ум. фарб.-відб. 32,36.

Обл.-вид. арк. 35,33.

Тираж 305 прим. (1-й запуск 150 прим.). Вид. № 39.

Мова українська, російська, англійська

Видавець і виготовник: ПП «Дивосвіт».

36039, Полтава, вул. Р. Кириченко, 36, оф. 3.

Тел. (0532) 50-65-63.

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 866 від 22.03.02.

*У першому півріччі 2017 р. Полтавський краєзнавчий музей
імені Василя Кричевського випустив в світ наступні видання:*

Галя Гаян — етнограф, культуролог, музейник: біобібліографічний покажчик / [укл. В. О. Мокляк; вступ. ст. В. М. Ханко; відп. ред. О. Б. Супруненко]; ЦП НАНУ і УТОПІК; ПКМ імені Василя Кричевського. — К.; Полтава, 2017. — 20 с.

Село Жуки — батьківщина літописця Самійла Величка: зб. мат-лів наук. конф. / ЦП НАНУ і УТОПІК; УК ПОДА; ПКМ імені Василя Кричевського; Полтав. рай. рада; [ред. кол.: Л. В. Бабенко, М. М. Кононенко, О. Б. Супруненко (відп. ред.) та ін.]. — К.; Полтава : ЦП НАНУ і УТОПІК, 2017. — 80 с.

Хорольщина: від давнини до сьогодення. До 100-річчя Хорольського районного краєзнавчого музею: зб. наук. пр. та мат-лів конф. / ЦП НАНУ і УТОПІК; ЦОДПА; ПКМ імені Василя Кричевського; Хорол. рай. КМ; [ред. кол.: Н. О. Гаврилюк, Л. О. Гріффен, О. Б. Супруненко (відп. ред.) та ін.]. — К.; Полтава : ЦП НАНУ і УТОПІК, 2017. — 160 с., IV кол. вкл.

Старожитності Посуля. Пам'яті С. К. Кульжинського (1867—1943): зб. наук. пр. / ЦП НАНУ і УТОПІК; ЦОДПА; ПКМ імені Василя Кричевського; УКіМ викон. Луб. міськради; Луб. КМ; [ред. кол.: С. О. Біляєва, І. М. Кулатова, О. Б. Супруненко (відп. ред.) та ін.]. — К.; Полтава : ЦП НАНУ і УТОПІК, 2017. — 184 с., IV кол. вкл.

Гончарство. Серія II. Українське народне мистецтво / [авт. та упоряд. Г. Гаян]; ПКМ імені Василя Кричевського. — Полтава: ТОВ «АСМІ», 2017. — 16 с., іл.

Буклети:

Батьківщина літописця Самійла Величка — село Жуки: буклет / УК ПОДА; ПКМ імені Василя Кричевського; Полтав. рай. рада та ін.; [авт. В. А. Яремченко]. — Полтава, 2017. — 6 с.

Кресало — запальничка з давнини: буклет / УК ПОДА; ЦОДПА; ПКМ імені Василя Кричевського; [авт. В. Шерстюк, М. Кондратенко]. — Полтава, 2017. — 6 с.